

Herakleitos menade att man inte kan stiga ner i samma flod två gånger. Vattnet har redan runnit vidare. Det är en träffande bild av förändring. Men den säger ingenting om vart floden är på väg.

Klimatpolitiken är full av ord för rörelse. Vi ska ställa om, accelerera, fasa ut, elektrifiera och nå nettonoll. Orden låter beslutsamma. De låter som om riktningen redan vore given. Ändå är destinationen märkligt obestämd. Vart är det vi ska? Och framför allt: hur ska livet se ut för dem som förväntas leva där?

Omställning av vad? Energisystemet, transporterna och industrin – eller också människors liv? Politiken kan säga att vi ska elektrifiera. Det behöver inte betyda att vardagen förändras särskilt mycket, om tekniken och infrastrukturen fungerar och blir billiga nog. Om de inte gör det blir klimatpolitiken också en politik om hur långt man kör, var man bor, hur mycket energi man använder, vad man äter och vad man har råd med.

Ordet som döljer arbetet

Omställning är ett ovanligt tacksamt politiskt ord. Det beskriver rörelsen, men inte destinationen. Inte heller kostnaden.

Det märkliga med ordet är att det låter som om någon bara behöver vrida på en ratt. Men samhällen ställer inte om på det sättet. Människor gör det. De byter bil, renoverar huset, ändrar sina resvanor, betalar elräkningen och anpassar det de handlar. När politiken talar om omställningen talar den därför om miljontals individuella omställningar. Frågan är varför så få vill beskriva dem.

Sverige ska nå nettonollutsläpp senast 2045. Det målet står kvar. Vägen dit är däremot inte huggen i sten. Etappmål och styrmedel har setts över. Direktiv och färdplaner finns. Vid köksbordet är samma politik tunnare. Där handlar det om bilen, huset, jobbet och räkningarna.

Ta ett hushåll som de flesta känner igen. Inte det fattigaste. Inte det rikaste. Villa eller bostadsrätt, en bil, ibland två om avstånden kräver det, arbete, bolån, något pensionssparande och ett eller två barn. Inkomsterna räcker. Marginalerna är inte stora. Livet är byggt kring sådant som länge räknats som självklarheter: att kunna ta sig dit man ska, att huset håller värmen, att maten inte äter upp hela lönen, att jobbet finns kvar och att pensionen en dag ska gå att leva på.

Följ dem fram till 2045, det år då Sverige enligt det klimatpolitiska ramverket ska ha nått nettonollutsläpp. Då slutar omställningen att vara ett nationellt projekt. Den blir en följd av beslut som landar i hallen – även när politiken själv ändras längs vägen.

När omställningen flyttar hem

För den som bor i innerstaden kan bilen vara ett tillval. För den som bor i en tätort utanför den riktiga staden, eller på landet, är den något annat. En bensinbil är inte bara en utsläppskälla. Den är vägen till arbetet, affären, läkaren och barnens aktiviteter.

Länge var den också en tillgång. En relativt ny diesel gick att sälja. Nu blir den en variabel.

Staten behöver inte förbjuda förbränningsmotorn i morgon. Det räcker att ändra villkoren. Ett europeiskt prissättningssystem för utsläpp från bland annat vägtransporter och uppvärmning är på väg och kan göra fossila drivmedel dyrare, ovanpå de skatter som redan finns. Reduktionsplikten har redan visat hur ryckigt det kan bli. Nivåerna har höjts och sänkts efter val och drivmedelspriser. Ovanpå det kommer regler för nya bilar, parkeringsnormer, trängselavgifter och bidrag som kommer och går.

Då sitter familjen med de tråkiga frågorna. När ska bilen bytas? Vad är den tio år gamla dieseln värd om nästa köpare räknar med dyrare drift och osäkrare andrahandsvärde? Har de råd med elbil – inte bara inköpet, utan laddning hemma, eventuellt byte av säkring, och den vintervecka när räckvidden krymper och släkten bor tre mil från närmaste snabbbladdare?

I stan finns tunnelbanan. På landet finns turerna som inte passar skiftet. Den som pendlar sex mil enkel väg lever inte i samma omställning som den som cyklar till jobbet. Styrmedlen är ändå i stort sett desamma.

Så de som hyr utan egen parkering. De som bor i en förening som inte vill dra fram stolpar. De som arbetar när elpriset är som högst. För dem är elbilen inte ett moraliskt val. Den är en infrastrukturfråga.

Vanorna följer efter ekonomin. Fast inte lika snabbt överallt, och inte till samma pris.

Bostaden är den stora dolda frågan – för väldigt många den största tillgången de äger, och bolånet det tyngsta åtagandet. Värdet är inte en siffra i en mäklarannons. Det är trygghet, och ibland det enda buffertkapitalet.

Klimatpolitiken kommer in just där: energideklarationer, krav vid renovering, uppvärmning, isolering. Nationella byggregler, räntor och köparens förväntningar styr mot lägre energianvändning även utan förbud.

Ett nybygge med bergvärme och tjocka väggar är en annan ekonomisk varelse än ett 60-talshus med otäta fönster och ett system som egentligen borde bytas. Här kan en ny skillnad uppstå. Inte bara mellan rik och fattig, utan mellan det som är

omställningsbart och det som är dyrt att ställa om. Den som redan bor energieffektivt får lägre drift och kan få ett mer attraktivt hus på marknaden. Den som sitter med det äldre huset får en lista. Tilläggsisolering. Fönster. Ny värme. Finansieringen ska lösas med lån på en bostad vars värde samtidigt kan påverkas av just de förväntningarna. I en bostadsrätt blir det kollektivt. Stambyte är en sak. Att jaga energiprestanda samtidigt är en annan.

Ingen behöver lagstifta att äldre hus är sämre. Marknaden kan säga det åt dem, den dag energiprestanda och kommande åtgärder syns tydligare i priset. Då är frågan inte bara hur utsläppen från uppvärmningen ska ner. Den är om politiken och marknaden, utan att någon formellt beslutat om det, sorterar beståndet i A- och B-lag.

Om industri, transporter och uppvärmning ska elektrifieras måste någon betala för det nya elsystemet. Inte bara för kilowattimmen. För nätet, effekten och reserverna – och för investeringarna som måste göras innan efterfrågan finns där.

Sverige har länge burit på självbilden att elen är billig, ren och självklar. Den bilden har redan spruckit några vintrar. Ska en större del av det som i dag drivs med diesel, olja och processvärme bli elektriskt, ökar inte bara efterfrågan på energi. Den ökar på effekt vid fel tidpunkt: kalla morgnar, stilla januaridagar, när fler ska ladda, värma och producera samtidigt.

Då slutar elen att vara en bisak i hushållsbudgeten. Den blir en strategisk råvara. Priset påverkas av utbyggnad, tillstånd, väder och flaskhalsar i nätet. Investeringarna bärs av någon: dagens eller framtidens räkningar.

Den som tror att omställningen mest handlar om att byta bränsle i tanken underskattar vad det kostar att göra ersättningen tillgänglig överallt, hela tiden.

Elen är inte den enda plats där omställningen flyttar hem. Samma sak gäller maten, fast utan en enda tydlig klimatfaktura. Klimatpolitiken når jordbruket, frakten och förpackningarna. Den kommer sällan som ett förbud mot en middag. Den kommer som avgifter, märkning, upphandling och priser som sipprar in i köttet, i tomaterna i februari och i den där extra prylen som ändå kändes billig.

Debatten fastnar gärna i om vi ska äta kött. Det är en dålig fråga. Den gör omställningen till en identitet. Den tråkigare frågan är vilken konsumtionsnivå som är förenlig med den politik som faktiskt förs – inte den någon önskar sig i ett tal, utan den som lagstiftas och prissätts.

En fråga om framtidens resurser

Kapital följer regler. När investeringarna styrs om följer arbetena efter.

Vissa verksamheter kommer att behöva mer folk: el, nät, installation, batterier, elektrifierad industri. Andra får sämre villkor, inte nödvändigtvis genom förbud, utan genom att de blir dyrare eller mindre värda att satsa på.

Det är lätt att tala om gröna jobb. Det är svårare att tala om den 55-årige montören, processoperatören eller lastbilschauffören vars kompetens sitter i en verksamhet som tunnas ut. Han ska inte ställa om i största allmänhet. Han ska lära om, flytta, acceptera lägre lön eller hoppas att yrkeslivet räcker tills pensionen.

Ett samhälle kan klara det. Det har klarat strukturomvandling förr. Men då krävs mer än målår. Då krävs att någon räknar med förlorare, inte bara med nya branscher.

Omställningen kräver stora investeringar, också när styrmedlen ritas om. Någon måste betala dem. Det kan ske genom högre skatter, högre priser, offentliga utgifter, privat kapital eller högre produktivitet. Eller genom skuldsättning, om man vill skjuta notan framåt.

Klimatpolitiken kan fördela kostnader. Den kan inte avskaffa dem. Pengarna kommer inte från atmosfären. De kommer från samma hushåll som redan har bolånet, bilen och elräkningen – eller från den offentliga konsumtion som annars hade gått till något annat.

Tillväxt är det behagligaste svaret, därför att det låter oss slippa välja bort. Högre priser är det mest konsekventa om utsläpp ska kosta, och det som syns först hos dem med små marginaler. Den som lovar omställning utan att peka på vilken källa som ska bära mer, lovar i praktiken att någon annan ska betala senare.

Pensionen sitter i samma ekvation. Familjens sparande, husets värde, de framtida avgifterna till välfärden – alltihop förutsätter att ekonomin bär. Omställningen är inte en parentes vid sidan av det. Den äter av samma utrymme.

Först när man har sett vad omställningen kräver vid köksbordet blir nästa faktum riktigt obehagligt. Samtidigt som vi gör detta blir Sverige äldre.

Fler ska ha pension. Fler kommer att behöva vård och omsorg. Färre i yrkesaktiv ålder ska bära mer. Det är ingen överraskning. Det står i prognoserna. Ändå behandlas klimatet och demografin ofta som två skilda samtal, som om de inte skulle mötas i samma budget.

Då handlar det inte längre om en omställning. Det handlar om konkurrerande anspråk på framtidens resurser: klimatinvesteringar, pensioner, vård, omsorg, försvar, skola.

Vi förväntas samtidigt ställa om ekonomin, minska vår klimatpåverkan, finansiera en åldrande befolkning och bevara välfärden. Ändå diskuteras nästan aldrig vilket av dessa mål som får ge vika om resurserna inte räcker till alla.

Kan Sverige ha lägre materiell konsumtion, kortare arbetstid, fler pensionärer och en växande välfärdsstat på samma gång? Var och en av sakerna går att försvara. Tillsammans är de en ekvation, inte ett smörgåsbord.

Om produktiviteten bär kan mycket finansieras utan att vardagen behöver skruvas ner. Om den inte gör det möts klimatmålen och åldrandet i samma hushållsbudget. Då är det inte längre bara elpriset eller bilbytet som ska rymmas. Då ska också nästa generation pensionärer rymmas.

Två möjliga omställningar

Två grova framtider räcker för att göra politiken synlig.

I den ena ökar produktiviteten tillräckligt. Fossilfri el blir riklig och tillräckligt billig. Tekniken bär. Människor byter system mer än de byter liv. Det är den framtid de flesta anföranden antyder.

I den andra förblir energi och vissa resurser dyra. Utsläppen minskar ändå, men genom att vi reser kortare, bor annorlunda, äter annorlunda och slutar räkna med att nästa pryl är given. Det är den framtid som sällan beskrivs som plan.

Det första är den framtid som mycket av politiken bygger på. Det andra är risken om tekniken inte levererar i tid och till rätt pris. Skillnaden är den mellan att ställa om systemen och att ställa om livet.

Klimatomställningen kommer att förändra Sverige. Frågan är inte om förändringen kommer, utan hur den fördelas – och hur mycket av människors vardag som följer med.

Det är två olika saker att ställa om ett energisystem och att ställa om ett samhälle. Det första kan beskrivas i termer av investeringar, kapacitet och utsläpp. Det andra måste också beskrivas i termer av resor, bostäder, konsumtion, arbete och pengar.

Kanske är det därför frågan om omställningen hittills har varit så lätt att enas kring. Så länge målet är abstrakt behöver ingen riktigt fråga vad som ska förändras i det egna livet.

Mål är lätta att hålla med om så länge de saknar adress.

Herakleitos hade rätt: man kan inte stiga ner i samma flod två gånger. Men om politiken vill leda oss mot en annan strand måste den också kunna beskriva hur



den ser ut – inte bara vilka utsläpp som ska vara kvar, utan hur människor förväntas leva där.

/Staffan Scherloff